Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

10.2.e

Email: 10.2.e

Chief Economist
Directie Algemene Economische Politiek

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
F 070 378 6100 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ezk

Behandeld door
10.2.e

Datum - 0 8 JUNI 2021 -
Betreft Wob-verzoek ter zake MKBA'S voor Coronabeleid

Ons kenmerk
CE-AEP / 21072603

Bijlage(n)
3

Geachte 10.2.e,

Bij brief van 26 september 2020 heeft u met een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur (hierna: Wob) om informatie verzocht met betrekking tot alle interne, ambtelijke en extern binnengekomen documenten (brieven, notities, adviezen, memo's, e-mailwisseling) van de onderstaande organisaties die geproduceerd zijn tussen 1 februari 2020 en 25 september 2020, die betrekking hebben op het anti-Coronabeleid en waarin een verwijzing naar qaly, qaly's, qalys, daly, dalys, daly's, "kosten baten analyse", of MKBA is opgenomen. Het betreft de volgende organisaties:

- Ministerie van VWS
- Ministerie van AZ
- Ministerie van Financiën
- Ministerie van EZ
- Ministerie van SZ
- RIVM.

Procedure
De ontvangst van uw verzoek is schriftelijk bevestigd bij brief van 23 februari 2021, kenmerk CE-AEP /21025493 waarin u tevens is uitgelegd dat in verband met andere werkzaamheden gerelateerd aan het coronavirus uw Wob-verzoek later is opgepakt dan dat u wellicht van ons gewend was. Wij bieden bij deze nogmaals onze excuses hiervoor. In die ontvangstbevestiging is ook aangegeven dat wij uw verzoek in behandeling hebben genomen voor zover het betreft het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Van de andere organisaties die u heeft aangeschreven zult u separaat een reactie ontvangen.

Wettelijk kader
Uw verzoek valt onder de reikwijdte van de Wob. Voor de relevante Wob-artikelen verwijs ik u naar bijlage 1.

Inventarisatie Documenten
Op basis van uw verzoek zijn in totaal 10 documenten aangetroffen (waaronder bijlagen). Deze documenten zijn opgenomen in een inventarislijst die als bijlage 2 bij dit besluit is gevoegd. In dit besluit wordt verwezen naar de corresponderende nummers uit de inventarislijst, zodat per document duidelijk is wat is besloten.

Chief Economist
Directie Algemene Economische Politiek

Ons kenmerk
CE-AEP / 21072603

Besluit
Ik heb besloten aan uw verzoek tegemoet te komen en de documenten met de nummers 1, 2, 2d, 3, 3a, 4, 8, 9 en 10 (deels) openbaar te maken. Documenten met de nummers 5 t/m 7 worden niet openbaar gemaakt. Voor de motivering hiervan verwijs ik u naar het onderdeel overwegingen van dit besluit.

De documenten met de nummers 2a, 2b, 2c, 2e, 5, 5a, 9 en 10. bevatten informatie die buiten de reikwijdte van uw verzoek valt. Derhalve is deze informatie weggelaten. In het geval van documenten 5 en 5a gaat het om documenten van het Ministerie van VWS. Dat departement zal een besluit nemen omtrent de openbaarmaking van dat stuk incl. bijlage.

In de documenten waarvan op de inventarislijst is aangegeven dat artikel 10, tweede lid, onder e, van de Wob van toepassing is, zijn persoonsgegevens opgenomen. Ik heb besloten deze persoonsgegevens niet openbaar te maken. Voor de motivering hiervan verwijs ik naar het onderdeel overwegingen van dit besluit.

Overwegingen
Ingevolge artikel 3, vijfde lid, van de Wob, wordt een verzoek om informatie ingewilligd met inachtneming van het bepaalde in de artikelen 10 en 11 van de Wob.

Het recht op openbaarmaking op grond van de Wob dient uitsluitend het publieke belang van een goede en democratische bestuursvoering. Het komt iedere burger in gelijke mate toe. Daarom kan ten aanzien van de openbaarheid geen onderscheid worden gemaakt naar gelang de persoon, de bedoeling of de belangen van de verzoeker. Bij de te verrichten belangenafweging worden dan ook betrokken het algemene belang bij openbaarmaking van de gevraagde informatie en de door de weigeringsgronden te beschermen belangen, maar niet het specifieke belang van de verzoeker.

Evenmin kent de Wob een beperkte vorm van openbaarmaking. Dit betekent dat openbaarmaking van de gevraagde documenten uitsluitend aan u op grond van de Wob niet mogelijk is. Indien ik aan u de betreffende documenten verstrek, moet ik deze ook aan anderen geven indien zij daarom verzoeken. In dat licht vinden de onderstaande belangenafwegingen dan ook plaats.

De eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer

Op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder e, van de Wob blijft verstrekking van informatie achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen het belang dat de persoonlijke levenssfeer wordt geëerbiedigd.

In de documenten met nummers 1, 2, 3, 4, 8, 9 en 10 staan persoonsgegevens zoals namen, telefoonnummers, handtekeningen, en tot personen herleidbare functienamen. Ik ben van oordeel dat ten aanzien van deze gegevens het belang dat de persoonlijke levenssfeer wordt geëerbiedigd, zwaarder moet wegen dan het belang van openbaarheid. Daarom heb ik de persoonsgegevens verwijderd uit deze documenten.

Chief Economist
Directie Algemene Economische Politiek

Ons kenmerk
CE-AEP / 21072603

Persoonlijke beleidsopvattingen in een stuk voor intern beraad

Artikel 11, eerste lid, van de Wob bepaalt dat in geval van een verzoek om informatie uit documenten, opgesteld ten behoeve van intern beraad, geen informatie wordt verstrekt over daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen.

Uit de wetsgeschiedenis blijkt dat onder het begrip "documenten opgesteld ten behoeve van intern beraad" onder meer moeten worden begrepen: nota's van ambtenaren en hun politieke en ambtelijk leidinggevenden, correspondentie tussen onderdelen van een ministerie en tussen ministeries onderling, concepten van stukken, agenda's, notulen, samenvattingen en conclusies van interne besprekingen en rapporten van ambtelijke adviescommissies. Deze beperking op de informatieverplichting is in de Wob opgenomen omdat een ongehinderde bijdrage van ambtenaren en van hen die van buiten bij het intern beraad zijn betrokken bij de beleidsvorming en – voorbereiding gewaarborgd moet zijn. Zij moeten in alle openhartigheid onderling en met bewindspersonen kunnen communiceren. Staatsrechtelijk zijn slechts de standpunten die het bestuursorgaan voor zijn rekening wil nemen relevant. Onder persoonlijke beleidsopvattingen worden verstaan: meningen, opinies, commentaren, voorstellen, conclusies met de daartoe aangevoerde argumenten.

De documenten met de nummers 1, 4 en 9 bevatten (gedeeltelijk) persoonlijke beleidsopvattingen voor intern beraad. Derhalve is deze informatie weggelaten. Ik acht het niet in het belang van een goede en democratische bestuursvoering indien de standpunten van ambtenaren zelfstandig worden betrokken in de publieke discussie. Ik zie derhalve aanleiding om met toepassing van artikel 11, eerste lid, van de Wob deze informatie niet te verstrekken. Deze persoonlijke beleidsopvattingen heb ik dan ook uit de documenten verwijderd. De documenten met de nummers 6, 6a en 6b bevatten uitsluitend persoonlijke beleidsopvattingen voor intern beraad. Derhalve zijn deze documenten in hun geheel weggelaten.

Het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling

Op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder g, van de Wob blijft verstrekking van informatie achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen het belang van het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van bij de aangelegenheid betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel van derden.

Openbaarmaking van de documenten bestempeld als nummer 7 en 7a zou naar mijn oordeel leiden tot onevenredige benadeling van bij de beleidsvorming betrokken partijen waar deze informatie betrekking op heeft. Met de betrokken partijen is op voorhand afgesproken dat hetgeen zou worden besproken niet openbaar gemaakt zou worden, omdat openbaarmaking hen onevenredig zou kunnen benadelen.

Ik ben van oordeel dat het belang van het voorkomen van onevenredige benadeling van deze partijen betrokken bij de beleidsvorming zwaarder moet wegen dan het belang van openbaarheid.

Wijze van openbaarmaking

Chief Economist
Directie Algemene Economische Politiek

Ons kenmerk
CE-AEP / 21072603

De documenten die met dit besluit (gedeeltelijk) openbaar worden gemaakt treft u bij dit besluit in kopie aan.

Dit besluit en de stukken die voor een ieder openbaar worden, worden geanonimiseerd op Wobcovid19.rijksoverheid.nl geplaatst.

Hoogachtend,

De Minister van Economische Zaken en Klimaat,
Namens deze:

10.2.e

G.M. Keijzer-Baldé
Plaatsvervangend secretaris generaal

10.2.e

De bezwaarclausule
Een belanghebbende die bezwaar heeft tegen de weigering om informatie openbaar te maken kan binnen zes weken na de dag waarop dit is bekend gemaakt een bezwaarschrift indienen. Het bezwaarschrift moet door de indiener zijn ondertekend en bevat ten minste zijn naam en adres, de dagtekening, een omschrijving van het besluit waartegen het bezwaar is gericht en de gronden waarop het bezwaar rust. Dit bezwaarschrift moet worden gericht aan: de Minister van Economische Zaken en Klimaat, directie Wetgeving en Juridische Zaken, Postbus 20401, 2500 EK 's-Gravenhage. Dit besluit is verzonden op de in de aanhef vermelde datum.

Chief Economist
Directie Algemene Economische Politiek

Ons kenmerk
CE-AEP / 21072603

Bijlage 1 – Relevante artikelen uit de Wob

Artikel 1

In deze wet en de daarop berustende bepalingen wordt verstaan onder:

a. document: een bij een bestuursorgaan berustend schriftelijk stuk of ander materiaal dat gegevens bevat;
b. bestuurlijke aangelegenheid: een aangelegenheid die betrekking heeft op beleid van een bestuursorgaan, daaronder begrepen de voorbereiding en de uitvoering ervan;
c. intern beraad: het beraad over een bestuurlijke aangelegenheid binnen een bestuursorgaan, dan wel binnen een kring van bestuursorganen in het kader van de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor een bestuurlijke aangelegenheid;
d. niet-ambtelijke adviescommissie: een van overheidswege ingestelde instantie, met als taak het adviseren van een of meer bestuursorganen en waarvan geen ambtenaren lid zijn, die het bestuursorgaan waaronder zij ressorteren adviseren over de onderwerpen die aan de instantie zijn voorgelegd. Ambtenaren, die secretaris of adviserend lid zijn van een adviesinstantie, worden voor de toepassing van deze bepaling niet als leden daarvan beschouwd;
e. ambtelijke of gemengd samengestelde adviescommissie: een instantie, met als taak het adviseren van één of meer bestuursorganen, die geheel of gedeeltelijk is samengesteld uit ambtenaren, tot wier functie behoort het adviseren van het bestuursorgaan waaronder zij ressorteren over de onderwerpen die aan de instantie zijn voorgelegd;
f. persoonlijke beleidsopvatting: een opvatting, voorstel, aanbeveling of conclusie van een of meer personen over een bestuurlijke aangelegenheid en de daartoe door hen aangevoerde argumenten;
g. milieu-informatie: hetgeen daaronder wordt verstaan in artikel 19.1a van de Wet milieubeheer;
h. hergebruik: het gebruik van informatie die openbaar is op grond van deze of een andere wet en die is neergelegd in documenten berustend bij een overheidsorgaan, voor andere doeleinden dan het oorspronkelijke doel binnen de publieke taak waarvoor de informatie is geproduceerd;
i. overheidsorgaan:
   1°. een orgaan van een rechtspersoon die krachtens publiekrecht is ingesteld, of
   2°. een ander persoon of college, met enig openbaar gezag bekleed.

Artikel 3

1. Een ieder kan een verzoek om informatie neergelegd in documenten over een bestuurlijke aangelegenheid richten tot een bestuursorgaan of een onder verantwoordelijkheid van een bestuursorgaan werkzame instelling, dienst of bedrijf.
2. De verzoeker vermeldt bij zijn verzoek de bestuurlijke aangelegenheid of het daarop betrekking hebbend document, waarover hij informatie wenst te ontvangen.
3. De verzoeker behoeft bij zijn verzoek geen belang te stellen.

4. Indien een verzoek te algemeen geformuleerd is, verzoekt het bestuursorgaan de verzoeker zo spoedig mogelijk om zijn verzoek te preciseren en is het hem daarbij behulpzaam.
5. Een verzoek om informatie wordt ingewilligd met inachtneming van het bepaalde in de artikelen 10 en 11.

Artikel 6

1. Het bestuursorgaan beslist op het verzoek om informatie zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk binnen vier weken gerekend vanaf de dag na die waarop het verzoek is ontvangen.
2. Het bestuursorgaan kan de beslissing voor ten hoogste vier weken verdagen. Van de verdaging wordt voor de afloop van de eerste termijn schriftelijk gemotiveerd mededeling gedaan aan de verzoeker.
3. Onverminderd artikel 4:15 van de Algemene wet bestuursrecht wordt de termijn voor het geven van een beschikking opgeschort gerekend vanaf de dag na die waarop het bestuursorgaan de verzoeker meedeelt dat toepassing is gegeven aan artikel 4:8 van de Algemene wet bestuursrecht, tot de dag waarop door de belanghebbende of belanghebbenden een zienswijze naar voren is gebracht of de daarvoor gestelde termijn ongebruikt is verstreken.
4. Indien de opschorting, bedoeld in het derde lid, eindigt, doet het bestuursorgaan daarvan zo spoedig mogelijk mededeling aan de verzoeker, onder vermelding van de termijn binnen welke de beschikking alsnog moet worden gegeven.
5. Indien het bestuursorgaan heeft besloten informatie te verstrekken, wordt de informatie verstrekt tegelijk met de bekendmaking van het besluit, tenzij naar verwachting een belanghebbende bezwaar daar tegen heeft, in welk geval de informatie niet eerder wordt verstrekt dan twee weken nadat de beslissing is bekendgemaakt.
6. Voor zover het verzoek betrekking heeft op het verstrekken van milieu-informatie:
   a. bedraagt de uiterste beslistermijn in afwijking van het eerste lid twee weken indien het bestuursorgaan voornemens is de milieu-informatie te verstrekken terwijl naar verwachting een belanghebbende daar bezwaar tegen heeft;
   b. kan de beslissing slechts worden verdaagd op grond van het tweede lid, indien de omvang of de gecompliceerdheid van de milieu-informatie een verlenging rechtvaardigt;
   c. zijn het derde en vierde lid niet van toepassing.

Artikel 7

1. Het bestuursorgaan verstrekt de informatie met betrekking tot de documenten die de verlangde informatie bevatten door:
   a. kopie ervan te geven of de letterlijke inhoud ervan in andere vorm te verstrekken,
   b. kennisneming van de inhoud toe te staan,
   c. een uittreksel of een samenvatting van de inhoud te geven, of
   d. inlichtingen daaruit te verschaffen.

2. Het bestuursorgaan verstrekt de informatie in de door de verzoeker verzochte vorm, tenzij:
   a. het verstrekken van de informatie in die vorm redelijkerwijs niet gevergd kan worden;
   b. de informatie reeds in een andere, voor de verzoeker gemakkelijk toegankelijke vorm voor het publiek beschikbaar is.
3. Indien het verzoek betrekking heeft op milieu-informatie als bedoeld in artikel 19.1a, eerste lid, onder b, van de Wet milieubeheer, verstrekt het bestuursorgaan, zo nodig, en indien deze informatie voorhanden is, tevens informatie over de methoden die zijn gebruikt bij het samenstellen van eerstbedoelde informatie.

Artikel 10

1. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft achterwege voor zover dit:
   a. de eenheid van de Kroon in gevaar zou kunnen brengen;
   b. de veiligheid van de Staat zou kunnen schaden;
   c. bedrijfs- en fabricagegegevens betreft, die door natuurlijke personen of rechtspersonen vertrouwelijk aan de overheid zijn meegedeeld;
   d. persoonsgegevens betreft als bedoeld in de artikelen 9, 10 en 87 van de Algemene verordening gegevensbescherming, tenzij de verstrekking kennelijk geen inbreuk op de persoonlijke levenssfeer maakt.
2. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:
   a. de betrekkingen van Nederland met andere staten en met internationale organisaties;
   b. de economische of financiële belangen van de Staat, de andere publiekrechtelijke lichamen of de in artikel 1a, onder c en d, bedoelde bestuursorganen;
   c. de opsporing en vervolging van strafbare feiten;
   d. inspectie, controle en toezicht door bestuursorganen;
   e. de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer;
   f. het belang, dat de geadresseerde erbij heeft als eerste kennis te kunnen nemen van de informatie;
   g. het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van bij de aangelegenheid betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel van derden.
3. Het tweede lid, aanhef en onder e, is niet van toepassing voorzover de betrokken persoon heeft ingestemd met openbaarmaking.
4. Het eerste lid, aanhef en onder c en d, het tweede lid, aanhef en onder e, en het zevende lid, aanhef en onder a, zijn niet van toepassing voorzover het milieu-informatie betreft die betrekking heeft op emissies in het milieu. Voorts blijft in afwijking van het eerste lid, aanhef en onder c, het verstrekken van milieu-informatie uitsluitend achterwege voorzover het belang van openbaarmaking niet opweegt tegen het daar genoemde belang.
5. Het tweede lid, aanhef en onder b, is van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie voor zover deze handelingen betreft met een vertrouwelijk karakter.

6. Het tweede lid, aanhef en onder g, is niet van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie.
7. Het verstrekken van milieu-informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voorzover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:
   a. de bescherming van het milieu waarop deze informatie betrekking heeft;
   b. de beveiliging van bedrijven en het voorkomen van sabotage.
8. Voorzover het vierde lid, eerste volzin, niet van toepassing is, wordt bij het toepassen van het eerste, tweede en zevende lid op milieu-informatie in aanmerking genomen of deze informatie betrekking heeft op emissies in het milieu.

Artikel 11
1. In geval van een verzoek om informatie uit documenten, opgesteld ten behoeve van intern beraad, wordt geen informatie verstrekt over daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen.
2. Over persoonlijke beleidsopvattingen kan met het oog op een goede en democratische bestuursvoering informatie worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Indien degene die deze opvattingen heeft geuit of zich erachter heeft gesteld, daarmee heeft ingestemd, kan de informatie in tot personen herleidbare vorm worden verstrekt.
3. Met betrekking tot adviezen van een ambtelijke of gemengd samengestelde adviescommissie kan het verstrekken van informatie over de daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen plaatsvinden, indien het voornemen daartoe door het bestuursorgaan dat het rechtstreeks aangaat aan de leden van de adviescommissie voor de aanvang van hun werkzaamheden kenbaar is gemaakt.
4. In afwijking van het eerste lid wordt bij milieu-informatie het belang van de bescherming van de persoonlijke beleidsopvattingen afgewogen tegen het belang van openbaarmaking. Informatie over persoonlijke beleidsopvattingen kan worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Het tweede lid, tweede volzin, is van overeenkomstige toepassing.

Chief Economist
Directie Algemene Economische Politiek

Ons kenmerk
CE-AEP / 21072603

Bijlage 2 – Inventarislijst

Documentnr.	Datum	Tijd	Soort document	Onderwerp	Beroordeling	Wob	Afzender	Ontvanger
1	27-3-2020	11:19	E-mail	RE_Nota MKBA coronamaatregelen	Deels openbaar	10.2.e 11.1	EZK	EZK
2	27-3-2020	15:10	E-mail	Stukken economie en Coronabeleid	Deels openbaar	10.2.e	EZK	EZK
2a			Bijlage	Oplegger stukken economie en Corona-beleid	Buiten reikwijdte		EZK	EZK
2b			Bijlage	Pager economie en coronabeleid v2	Buiten reikwijdte		EZK	EZK
2c			Bijlage	Bouwstenen presentatie economie en coronabeleid v3.0	Buiten reikwijdte		EZK	EZK
2d			Bijlage	Nota AEP over maatschappelijke kosten van coronamaatregelen v2	Openbaar		EZK	EZK
2e			Bijlage	Planning landen boodschap 1.5-meter-samenleving	Buiten reikwijdte		EZK	EZK
3	2-4-2020	13:44	E-mail	Corona MKBA v5	Deels openbaar	10.2.e	EZK	EZK
3a			Bijlage	Nota AEP over maatschappelijke kosten van coronamaatregelen v5	Openbaar		EZK	EZK
4	3-4-2020	14:15	E-mail	Aandacht voor maatschappelijke kosten coronamaatregelen	Deels openbaar	10.2.e 11.1	EZK	EZK
5	16-4-2020	17:25	E-mail	Transitiestrategie OMT	Buiten reikwijdte		VWS	EZK
5a			Bijlage	Advies+nav+64e+OMT+COVID-19	Buiten reikwijdte		VWS	EZK
6	6-5-2020	16:02	E-mail	Corona grafieken	Niet openbaar	11.1	EZK	EZK
6a			Bijlage	Berekeningen na nieuwe IC data.xlsx	Niet openbaar	11.1	EZK	EZK
6b			Bijlage	Grafieken na nieuwe IC data	Niet openbaar	11.1	EZK	EZK
7	12-5-2020	21:19	E-mail	Terugkoppeling economensessie met bewindspersonen 11-5-2020	Niet openbaar	10.2.g	EZK	EZK
7a			Bijlage	Terugkoppeling economensessie met bewindspersonen 11-5-2020	Niet openbaar	10.2.g	EZK	EZK
8	20-5-2020	08:26	E-mail	FW_New IZA DPs – Covid-19	Deels openbaar	10.2.e	EZK	EZK
9	3-6-2020	09:35	E-mail	Re_Actiepunten na vergadering 29-05	Deels openbaar, deels buiten reikwijdte	10.2.e 11.1	EZK	EZK
10	5-3-2019		Brief	Gedrag en leidinggeven in tijden van Corona	Deels openbaar, deels buiten reikwijdte	10.2.e	EZK	EZK

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e
Onderwerp: RE: Nota MKBA coronamaatregelen
Datum: vrijdag 27 maart 2020 11:19:59

Ha 10.2.e,

Dank voor het meekijken! Het zou inderdaad kunnen dat in de reguliere zorgkosten en de psychosociale kosten ook dubbeltellingen zitten, maar ik vermoed dat die beperkt zijn; ik heb vooral gefocust op de kosten van de ziektelast zelf.

We hadden het gisteren aan de telefoon ook al even over hoe nuttig die QALY's nou werkelijk zijn. Schrijver van onderstaand artikel stelt een alternatief voor: de WALY (well-being adjusted life year) en beargumenteert dat de kosten van de coronamaatregelen ook in WALY's waarschijnlijk groter zijn dan de baten (voor de berekening moet je even helemaal naar beneden scrollen). 11.1

https://medium.com/@benfinn/coronavirus-how-much-is-a-life-worth-854570873153

Groetjes,

10.2.e

Van: 10.2.e @minezk.nl>
Verzonden: vrijdag 27 maart 2020 10:09
Aan: 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e @minezk.nl>
Onderwerp: RE: Nota MKBA coronamaatregelen

Hoi allen,

Ik sluit me aan bij de opmerkingen van 10.2.e, die inmiddels verwerkt zijn zag ik. Denk overigens dat er nog wel meer dubbeltellingen inzitten, bijvoorbeeld bij psychosociale kosten en reguliere kosten gezondheidszorg. 11.1

Mvg,
10.2.er

Van: 10.2.e @minezk.nl>
Verzonden: donderdag 26 maart 2020 16:14
Aan: 10.2.e @minezk.nl>;10.2.e 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e @minezk.nl>
Onderwerp: RE: Nota MKBA coronamaatregelen

Ha 10.2.e en 10.2.e,

Zie in de bijlage een tweede versie waarin ik jullie opmerkingen heb geprobeerd te verwerken.

10.2.e

Van: 10.2.e @minezk.nl>
Verzonden: donderdag 26 maart 2020 15:29
Aan: 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e @minezk.nl>;

10.2.e @minezk.nl>
Onderwerp: RE: Nota MKBA coronamaatregelen

Goed dat je dat opmerkt, 10.2.e. Dat was ik nog vergeten tegen 10.2.e te zeggen. BBP-verlies en staatsschuld optellen geeft inderdaad dubbeltellingen.

Verder moet volgens mij het beleidsadvies heel licht zijn (zoals ik het ergens heb geprobeerd te formuleren): (i) de economie zo goed mogelijk laten draaien onder ingestelde gezondheidsrestricties (1,5-meter) en (ii) nadenken over een verstandige exit-strategie waarbij niet alleen gezondheid telt.

Van: 10.2.e @minezk.nl>
Verzonden: donderdag 26 maart 2020 15:24
Aan: 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e @minezk.nl>
Onderwerp: RE: Nota MKBA coronamaatregelen

Ha 10.2.e,

Dank hiervoor. Het zit volgens mij weer netjes in elkaar, maar het roept toch ook nog wel wat vragen op:

- Hoe zit het precies met je nulaternatief. In de notitie zelf suggereer je dat dit een soort test en quarantainestrategie is. Maar in de bijlage pak je eerder het lichte CPB-scenario. Het kan natuurlijk zo zijn dat een succesvolle test en quarantainestrategie daartoe leidt, maar dat lijkt mij allerminst zeker.
- Ik twijfel ook nog een beetje of bbp-verlies en stijging van de staatsschuld zomaar opgeteld kunnen worden als kosten. 11.1 11.1 Mijn neiging zou zijn om alleen 10% bbp-verlies te tellen. Maar je hebt natuurlijk gelijk dat we dat bbp-verlies minimaliseren met een schuld die we later nog terug moeten betalen. Dus dat zijn wel degelijk ook kosten. Maar is dat een zelfde orde van grootte? BBP-verlies raakt burgers rechtstreeks, dat zijn mensen die hun baan kwijt zijn of zzp'ers die hun opdrachten zien opdrogen. 11.1
- En het blijft nog steeds wat zoeken wat nu precies ons advies is. Is dat een strategie van intelligente, want plaatselijke lockdown door veel meer te testen en alleen positieve testgevallen in quarantaine te stoppen? Of is het alternatief om het op zijn beloof te laten, omdat de kosten van ingrijpen groter zijn dan de opbrengsten?

Nou ja, ik denk dat we nog een slag kunnen maken.

Groet, 10.2.e

Van: 10.2.e @minezk.nl>
Verzonden: donderdag 26 maart 2020 11:58
Aan: 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e 10.2.e @minezk.nl>
Onderwerp: Nota MKBA coronamaatregelen

Ha 10.2.e,

Zie in de bijlage een eerste versie van de nota over de kosteneffectiviteit van de coronamaatregelen. Net voor 12 uur!

@10.2.e, vanuit 10.2.e de vraag of jij als MKBA-expert even kritisch mee wil kijken naar de bijlage (de aannames en berekeningen). Dat zou ik ook erg fijn vinden!

Met vriendelijke groet,

10.2.e
10.2.e

.....

Directie Algemeen Economische Politiek
Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

Bezuidenhoutseweg 73 | 2594 AC | Den Haag | B-zuid 2e etage
Postbus 20401 | 2500 EK | Den Haag

.....

T 070 10.2.e
M 06 10.2.e
10.2.e @minezk.nl
www.rijksoverheid.nl/ezk

.....

Van: 10.2.e
Aan: Vijselaar, F.W. (Focco); Boots, mr. M.P. (Michiel); 10.2.e
10.2.e
Cc: 10.2.e
10.2.e
Onderwerp: Stukken economie en Coronabeleid
Datum: vrijdag 27 maart 2020 15:10:13
Bijlagen: Buiten reikwijdte
Buiten reikwijdte
Nota AEP over maatschappelijke kosten van coronamaatregelen v2.docx
Buiten reikwijdte

Beste allen,

In de bijlage vijf stukken die zo als één pakket meegaan in de tas van de minister:

1. Een oplegger om de andere vier stukken kort te duiden
2. De 2-pager die gisterochtend is uitgevraagd met het verhaal op hoofdlijnen, incl. duiding van cijfers CPB. Focco, AEP heeft jouw opmerkingen hierin verwerkt.
3. Een nieuw versie van de bouwstenen voor de presentatie over economie en Corona-beleid voor de minister.
4. Nota van AEP over de maatschappelijke kosten van Coronamaatregelen
5. Een planning met wie wanneer te spreken voor het 'landen van de boodschap'.

Wij krijgen net door dat we ons om half vier bij de minister mogen melden met de stukken.

Groet,
10.2.e

10.2.e

Directie Topsectoren en Industriebeleid
Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
Bezuidenhoutseweg 73 | 2594 AC | Den Haag | C-passage 2
Postbus 20401 | 2500 EK | Den Haag

M 06 10.2.e
E 10.2.e @minezk.nl

Aanleiding

Gerenommeerde Nederlandse academici hebben de afgelopen week een aantal opiniestukken gepubliceerd over de coronamaatregelen. Deze roepen zorgen op over de duur en kosteneffectiviteit van de interventies die verspreiding van het coronavirus moeten beteugelen. Eigen AEP-analyses onderschrijven deze zorgen. Kosteneffectiviteit moet meewegen bij keuzes voor het op- of afschalen van maatregelen. Daarnaast moeten we een exit-strategie ontwikkelen die de maatschappelijk-economische kosten minimaliseert.

Advies

U kunt kennis nemen van de nota.

Kernpunten

- Het huidige beleidsdoel is om binnen de capaciteit van het zorgstelsel te blijven. Zonder een strategie om de maatregelen geleidelijk en verantwoord op te heffen – een zogenaamde exit-strategie – vraagt dit een langdurige bevriezing van veel maatschappelijke en economische activiteiten.
- Een reeks Nederlandse professoren heeft recent betoogd dat de maatschappelijke en economische kosten van de huidige bevriezing te hoog zijn – de gezondheidsbaten wegen niet op tegen de kosten.
- Een eigen MKBA vanuit AEP onderschrijft deze conclusie. Zonder exit-strategie zijn de maatschappelijke kosten van voortzetting van maatregelen vele malen hoger dan de directe gezondheidsbaten.
- Cruciaal is daarom om de economie zo goed mogelijk te laten draaien onder verstandige gezondheidsrestricties (de 1,5 meter-economie) én de ontwikkeling van een exit-strategie die de maatschappelijk-economische schade beperkt. Hierbij moet een eenzijdige focus op sterftecijfers worden voorkomen.
- Ervaringen in bijvoorbeeld Zuid-Korea laten zien dat gecombineerde inzet op gecentraliseerde quarantaine, wijdverspreid testen en gebruik van GPS-technologie hoop biedt voor een Nederlandse exit-strategie.

Toelichting

Opiniestukken over coronamaatregelen

- Raymond Gradus, hoogleraar economie aan de VU, rekent op het ESB blog voor dat met de huidige capaciteit van ons zorgstelsel, vergaande maatregelen jaren zouden moeten worden aangehouden om groepsimmuniteit te bereiken. Eerder opheffen van maatregelen leidt zonder exit-strategie tot nieuwe uitbraken en gokken op een tijdig vaccin is risicovol.
- Op basis van vergelijkbare berekeningen concludeert Jan Luiten van Zanden, hoogleraar economie aan de UU, op ESB dat een dergelijke langdurige platlegging van de economie 'maatschappelijk volstrekt onhaalbaar' is. De kuur mag niet erger zijn dan de kwaal; we moeten een manier vinden om de maatschappij enigszins normaal te laten draaien ondanks de aanwezigheid van het coronavirus.
- In een interview en een opiniestuk in de Volkskrant, beargumenteert hoogleraar Veiligheid Ira Helsloot dat we nuchterder naar de coronacijfers moeten kijken. Ieder jaar gaan in Nederland 150.000 mensen dood, onder wie 130.000 ouderen. Dat is waarschijnlijk meer dan er in het aan het coronavirus zullen sterven. Helsloot schat dat de overheid tijdens de coronacrisis honderd keer meer betaalt voor een gewonnen levensjaar dan gebruikelijk. Dit

geld kan niet nog een keer kan worden uitgegeven aan bijvoorbeeld reguliere zorg: onze goedbedoelde maatregelen tasten daarmee óók mensenlevens aan.

- Xander Koolman, professor gezondheidseconomie aan de VU, en David Ikkersheim , arts en partner bij KPMG health, schrijven in Trouw dat de samenleving weer zal moeten ontwaken van de huidige periode van sociale onthouding. Dit moet volgens de auteurs heel gecontroleerd verlopen omdat nieuwe uitbraken op de loer liggen. Naast gedegen wetenschappelijk onderzoek zijn volgens Koolman en Ikkersheim investeringen in technologie en snelle, wijdverspreide testen nodig.

De twee scenario's: indammen en verzachten

- Hoewel we momenteel nog steeds een toename van het aantal infecties, sterftes en ziekenhuisopnames zien, verwacht het RIVM de komende weken een afvlakking van het aantal nieuwe coronapatiënten. De effecten van de laatste maatregelen zijn pas na een paar weken goed zichtbaar.
- Als de R_0 door de huidige maatregelen afneemt tot onder de 1, dan zullen we de komende tijd een afname van het aantal nieuwe patiënten zien. We zitten dan in een indammings-scenario (containment).
- Als de R_0 door de huidige maatregelen afneemt tot net boven de 1, dan zullen we de komende tijd een langzame toename van het aantal nieuwe blijven patiënten zien. We zitten dan in een verzachtings-scenario (mitigation).
- Zonder een exit-strategie, vaccin of antiviraal middel, zouden in beide scenario's vergaande maatregelen langdurig aangehouden moeten worden. In een indammings-scenario zijn deze maatregelen nodig ter preventie van nieuwe uitbraken en in een verzachtings-scenario zijn deze maatregelen nodig om binnen de capaciteit van de gezondheidszorg te blijven.

Samenvatting van de AEP-analyse: zonder exit-strategie zijn de kosten veel hoger dan de baten

- In de bijlage is een eigen MKBA vanuit AEP opgenomen. Hoewel veel van de aannames in deze analyse vooralsnog onzeker zijn, kunnen we al wel een aantal algemene conclusies trekken.
- De analyse laat allereerst zien dat zonder exit-strategie, vergaande maatregelen waarschijnlijk minimaal een jaar moeten worden aangehouden, ongeacht het scenario (indamming of verzachting).
- De geschatte directe gezondheidsbaten ten opzichte van een 'do-nothing strategie' zijn in een indammings-scenario groter dan in een verzachtings-scenario. Ook in een indammings-scenario lijkt het echter onwaarschijnlijk dat de gemonetariseerde gezondheidsbaten meer dan enkele tientallen miljarden zullen bedragen.
- Daartegenover staan immense maatschappelijke en economische kosten van voortzetting van de huidige maatregelen. Het leeuwendeel van deze kosten kan worden toegeschreven aan economische kosten, kosten door platlegging van reguliere gezondheidszorg en psychosociale kosten.
- Ook onder conservatieve aannames lopen deze kosten al snel op tot meer dan €100 miljard.
- Zonder een exit-strategie lijken de economische kosten daarmee vele malen hoger dan de gemonetariseerde directe gezondheidsbaten. Daarnaast leiden de maatregelen tot psychische gezondheidslasten en gezondheidslasten door platlegging van reguliere zorg. Deze indirecte gezondheidslasten lijken de directe gezondheidsbaten te overtreffen.
- Cruciaal is daarom om de economie zo goed mogelijk te laten draaien onder verstandige gezondheidsrestricties (de 1,5 meter-economie).

- Het kabinet zal daarvoor lastige maar noodzakelijke afwegingen moeten maken tussen mensenlevens aan de ene kant, en voorziening van primaire behoeften zoals werkgelegenheid, goed onderwijs, reguliere zorg en veiligheid aan de andere kant. Gezondheid van ouderen mag geen onbetwistbare prioriteit toebedeeld krijgen.

De ontwikkeling van een goede exit-strategie is cruciaal

- Bovenstaande resultaten laten zien dat het essentieel is om snel een exit-strategie te ontwikkelen die de maatschappelijk-economische schade beperkt.
- Nederland kan bij de ontwikkeling van de exit-strategie afkijken bij andere landen die al langer met het corona-virus te maken hebben.
- Met name Zuid-Korea bewijst dat het mogelijk is om met exit-strategieën de verspreiding van het virus te controleren, zonder het openbaar leven enorm aan te tasten.
- Het succes van Zuid-Korea kan grotendeels verklaard worden door inzet op gecentraliseerde quarantaine, wijdverspreid testen en gebruik van GPS-technologie.
- Sommige van deze maatregelen zullen in Nederland moeilijker zijn te implementeren. Op basis van vrijwillige gecentraliseerde isolatie of data-overdracht na toestemming kan echter waarschijnlijk al flinke winst worden geboekt.

Bijlage: AEP-analyses

Zonder exit-strategie moeten de huidige maatregelen waarschijnlijk minimaal een jaar worden aangehouden

- In een indammings-scenario zonder exit-strategie zouden vergaande maatregelen moeten worden voortgezet totdat een vaccin of effectief geneesmiddel op grote schaal kan worden ingezet. Volgens huidige schattingen duurt dit nog zeker een jaar.
- In een verzachtingsscenario zonder exit-strategie zouden vergaande maatregelen in theorie eerder opgeheven kunnen worden. Er moet dan groepsimmuniteit worden bereikt voordat een vaccin of effectief geneesmiddel op grote schaal kan worden ingezet.
- Stel dat we uitgaan van een verzachtings-scenario. Neem aan dat groepsimmuniteit wordt bereikt als 55% van de Nederlandse bevolking besmet is (geweest). Neem ook aan dat een patiënt met ernstige klachten gemiddeld drie weken in het ziekenhuis moet blijven liggen. Veronderstel dat de capaciteit van de Nederlandse gezondheidszorg uitgebreid kan worden zodat er 3000 corona-patiënten met ernstige klachten tegelijkertijd geholpen kunnen worden. Neem daarnaast aan dat 2% van de besmette Nederlanders ernstige klachten ontwikkelt (dit is in lijn met schattingen van het Imperial College Covid-19 Response Team, toegepast op de Nederlandse bevolkingspiramide). Volgens de Nederlandse Vereniging van Intensive Cares (NVIC) maakt driekwart van deze patiënten geen gebruik van intensieve zorg omdat ze zal al een erg zwakke gezondheid of lage kwaliteit van leven kennen. Dit is niet gek, gezien het feit dat de gemiddelde leeftijd van een patiënt die overlijdt aan het coronavirus momenteel 82 jaar bedraagt in Nederland.
- Al deze cijfers zijn vooralsnog erg onzeker. Desalniettemin is het nuttig om te kijken waar deze aannames toe leiden.
- Onder bovenstaande vooronderstellingen moet er intensieve hulp geboden worden aan zo'n 50.000 Nederlanders met ernstige klachten. Samen zouden al deze patiënten zo'n 1.050.000 dagen intensieve zorg nodig hebben. Omdat er maximaal 3000 patiënten tegelijk geholpen kunnen worden, zou het zo'n 350 dagen duren, oftewel een volledig jaar, om alle patiënten intensieve zorg te bieden.
- Het werkelijk aantal dagen kan hoger uitvallen als er 1) een hoger percentage nodig is voor groepsimmuniteit; 2) minder dan 3000 patïenten met ernstige klachten tegelijk kunnen worden geholpen; of 3) als blijkt dat minder dan driekwart van de mensen met ernstige klachten intensieve hulp wil. Het aantal kan lager uitvallen als het percentage van de besmette Nederlanders met ernstige klachten lager dan 2% blijkt te zijn.
- Ondanks bovenstaande onzekerheden lijkt het aannemelijk dat zonder exit-strategie vergaande maatregelen minimaal een jaar moeten worden voortgezet, ongeacht het scenario (indamming of verzachting).

De gezondheidsbaten bedragen in een verzachtings-scenario zonder exit-strategie mogelijk zo'n €8 miljard

- Stel dat we wederom uitgaan van het verzachtingsscenario. Neem ook aan dat door vergaande maatregelen een jaar voort te zetten 25.000 sterfgevallen kunnen worden voorkomen (deze 25.000 patiënten zouden sterven in een 'do nothing scenario'). Dit is de helft van het aantal patiënten dat door de maatregelen intensieve zorg kan ontvangen, en lijkt daarmee een realistische schatting.
- Op basis van de bevolkingspiramide, resterende levensverwachtingen volgens het CBS en sterftekansen per leeftijdsklasse volgens het Imperial College Covid-19 Response Team,

kunnen we schatten hoeveel verloren levensjaren de maatregelen voorkomen. Omdat voornamelijk Nederlanders met een al zwakke gezondheid ernstige klachten ontwikkelen, is aangenomen dat een corona-patiënt die intensieve hulp ontvangt de helft van de resterende levensverwachting kent van een gemiddelde Nederlander van die leeftijd.[1]

- Het totaal aantal verloren levensjaren is onder bovenstaande (onzekere) aannames zo'n 175.000. De gezondheidswinst kunnen we uitdrukken in Quality Adjusted Life Years, of QALY's. Een QALY staat gelijk aan een levensjaar dat in volledige gezondheid wordt doorgebracht. Omdat corona-patiënten die intensieve zorg nodig hebben vaak al een slechte gezondheid kennen, kunnen we het aantal QALY's schatten door 175.000 te vermenigvuldigen met een factor 0.6. Het totaal aantal verloren QALY's dat met de maatregelen wordt voorkomen is daarmee zo'n 100.000.
- Normaal gesproken hanteert de Nederlandse overheid een zachte bovengrens van €80.000 per QALY. Dit betekent dat de kosten van een gezond extra levensjaar maximaal €80.000 mogen bedragen. Bij een hoger bedrag achten we het doorgaans wenselijker om de middelen te besteden aan goedkopere gezondheidszorg of primaire behoeften zoals onderwijs, werkgelegenheid en veiligheid. De gemonetariseerde gezondheidsbaten van de preventie van 25.000 corona-sterftes bedragen daarom ongeveer €8 miljard.
- Dit bedrag kan hoger uitvallen als er meer dan 25.000 patiënten gered kunnen worden, of als de relatieve sterftekansen in werkelijkheid nadeliger zijn voor jongere patiënten. Het bedrag kan lager uitvallen als de levensverwachting van patiënten met ernstige klachten lager is, of als de relatieve sterftekansen in werkelijkheid nadeliger zijn voor oudere patiënten. Wederom zou een hogere of lagere kans op ontwikkeling van ernstige klachten de kosten kunnen verhogen of verlagen.

De gezondheidsbaten bedragen in een indammings-scenario zonder exit-strategie mogelijk zo'n €20 miljard

- Bij een indammingscenario gelden andere berekeningen. De maatregelen worden dan minimaal een jaar aangehouden om te voorkomen dat er nieuwe uitbraken plaatsvinden. Het aantal infecties, en daarmee het aantal sterftes, wordt ongeveer op nul gehouden.. De gezondheidsbaten van de maatregelen bij een indammingsscenario zijn dan gelijk aan de preventie van zo'n 190.000 corona-sterftes. Dat is 2% van 55% van 17.4 miljoen Nederlanders.
- Neem nogmaals aan dat driekwart van de door indamming voorkomen patiënten zou besluiten om geen gebruik te maken van intensieve zorg, vanwege een al erg zwakke gezondheid of lage kwaliteit van leven. Neem ook aan dat deze patiënten anders nog een jaar hadden geleefd, op de helft van volledige gezondheid. De preventie van deze doden levert dan zo'n 70.000 QALY's op, oftewel €5,6 miljard euro. Bijna 50.000 patiënten zouden in een 'do nothing scenario' intensieve hulp nodig hebben maar dat niet kunnen krijgen. Preventie van deze doden als gevolg hiervan, levert nog zo'n €16 miljard op. De gemonetariseerde gezondheidsbaten bedragen in een indammingsscenario daarmee ongeveer €20 miljard.
- Dit bedrag kan hoger uitvallen als de resterende levensverwachting van patiënten die niet gebruik willen maken van intensieve zorg in werkelijkheid hoger is. Het bedrag kan lager uitvallen als minder dan 2% van de besmette Nederlanders ernstige klachten ontwikkelt.

---

[1] Voor de resterende levensverwachting is gebruik gemaakt van klassenmiddens. Een patiënt in de leeftijdsklasse 70-79 is bijvoorbeeld de helft van de levensverwachting van een gemiddelde 75-jarige toegewezen. Voor de leeftijdsklasse 80+ is een leeftijd van 85 als klassenmidden genomen.

De economische kosten bedragen zonder exit-strategie waarschijnlijk meer dan €100 miljard

- Zonder exit-strategie lijkt het aannemelijk dat vergaande maatregelen minimaal een jaar moeten worden aangehouden. Ofwel om nieuwe uitbraken te voorkomen (in een indammings-scenario), ofwel om de patiëntenstroom behapbaar te houden (in een verzachtings-scenario).
- De kosten van de maatregelen bij een indammings-scenario zullen vergelijkbaar zijn met de kosten van de maatregelen bij een verzachtingsscenario. Om binnen de zorgcapaciteit te blijven zal de groeifactor van het aantal nieuwe besmettingen bij een verzachtings-scenario namelijk af moeten nemen tot vlak boven de 1. Omdat een groeifactor van vlak onder de 1 volstaat voor een indammings-scenario, zullen de respectievelijke maatregelen vergelijkbare offers vragen.
- Volgens de CPB scenario's die zijn verschenen op 26 maart, krimpt het BBP in 2020 met 7,7% en in 2021 met 2,1% als de huidige maatregelen 12 maanden worden aangehouden. De werkloosheid loopt op tot 9,4% en mede daardoor neemt de staatschuld tot 2021 toe met 24,6% van het BBP. Het CPB benadrukt dat deze cijfers grove schattingen betreffen.
- Het is lastig om het negatieve economische effect van het aanhouden van de maatregelen *an sich* te berekenen. Om deze te benaderen kunnen we de situatie waarbij de maatregelen een jaar worden aangehouden vergelijken met het lichte CPB scenario waarbij slechts de contactmaatregelen 3 maanden aanblijven. In het laatste scenario krimpt de economie in 2020 met 1,2% en stijgt het bbp in 2021 met 3,5%. De toename van de staatschuld is in dit scenario verwaarloosbaar.
- Als huidige maatregelen een jaar worden voortgezet, zorgt dit dus voor een effectieve krimp van ongeveer 6,5% van het bbp in 2020 en 5,6% van het bbp in 2021. Daarnaast zorgt het voor een effectieve toename van de staatsschuld van ongeveer 24,6% van het bbp.
- De totale economische kosten door bbp-krimp bedragen tot 2022 daarmee zo'n 6,5% van €800 miljard + 5,6% van €800 miljard = €100 miljard. Daarnaast loopt de staatsschuld op met een extra €200 miljard. Zo'n fors hogere staatschuld betekent voor de komende jaren lagere overheidsuitgaven aan bijvoorbeeld gezondheidszorg, onderwijs en veiligheid. Deze misgelopen toekomstige baten kunnen we niet direct optellen bij de kosten van bbp-krimp maar zijn wel relevant.
- De kosten van zowel bbp-krimp als staatsschuld zouden lager uit kunnen vallen als de CPB scenario's te pessimistisch blijken. Het is echter ook goed mogelijk dat de economische impact van de maatregelen in werkelijkheid groter blijkt.

De gemonetariseerde gezondheidskosten door platlegging van reguliere zorg kunnen €40 miljard bedragen

- Volgens onderzoek van Gupta Strategists ligt momenteel zo'n 40% van de reguliere gezondheidszorg stil door het coronavirus.
- Het aantal afspraken is vooral in de eerstelijnszorg flink afgenomen. GGZ-personeel rapporteert een afname van 45% van het aantal afspraken, huisartsen een afname van 70%, fysiotherapeuten een afname van 65% en tandartsen zelfs een afname van 95%.
- Dit is zorgelijk aangezien eerstelijnszorg veel kosteneffectiever is dan specialistische zorg; een tijdige afspraak bij de huisarts kan dure operaties en opnames voorkomen.
- Ook in ziekenhuizen is drastisch gesneden in het zorgaanbod, met afnames van 20 tot 70%.
- Het uitstellen van dit soort zorg kan een sluipmoordenaar zijn die potentieel meer levens gaat raken dan het nieuwe coronavirus, schrijven de onderzoekers.

- We kunnen een grove schatting maken van de gemonetariseerde gezondheidslasten door platlegging van de reguliere zorg. Hiervoor kunnen we de Nederlandse jaarlijkse zorguitgaven (zo'n €100 miljard) vermenigvuldigen met het percentage zorg dat niet meer wordt geleverd (40%). Dit is mogelijk een onderschatting van de kosten omdat kosteneffectieve eerstelijnszorg harder dan gemiddeld wordt getroffen.
- De totale kosten lijken daarmee zo'n €40 miljard te bedragen, al is dit bedrag vooralsnog erg onzeker.

De psychosociale kosten bedragen vermodelijk minimaal €9 miljard.

- Naast de economie en de reguliere gezondheidszorg raken langdurige maatregelen ook de samenleving in psychosociaal opzicht: gemiddeld subjectief welzijn zal afnemen door de coronamaatregelen.
- Het is moeilijk om de psychosociale kosten te monetariseren, maar we kunnen een ondergrens schatten door te focussen op een aantal prangende voorbeelden. Deze zijn: een toename van het aantal depressies, angststoornissen en suïcidepogingen en een forse toename van eenzaamheid.
- In Nederland kosten stemmingsstoornissen zoals depressies zo'n 170.000 QALY's per jaar. Rekenen we wederom met €80.000 per QALY, dan bedragen de gemonetariseerde gezondheidslaten zo'n €13.6 miljard. Hier komen nog €1.8 miljard aan indirecte kosten door toegenomen ziekteverzuim bij op. De totale kosten van stemmingsstoornissen bedragen in Nederland dus zo'n €15 miljard per jaar.
- Een ruwe schatting is dat de ziektelast van stemmingsstoornissen met 20% toeneemt door langdurige quarantainemaatregelen. Dit kost zo'n €3 miljard.
- We kunnen vergelijkbare berekeningen maken voor angststoornissen en suïcidepogingen. Deze kennen een respectievelijke ziektelast van 175.000 en 100.000 QALY's. Een toename van de ziektelast van 20% kost dan ongeveer €4.5 miljard.
- Volgens onderzoek van Booz & Company kan eenzaamheidsbestrijding in Nederland €2 miljard euro opleveren. Het lijkt aannemelijk dat de toename van eenzaamheid door quarantainemaatregelen leidt tot kosten van een vergelijkbare orde van grootte.
- Al met al bedragen de psychosociale kosten daarmee waarschijnlijk minimaal €9.5 miljard euro. Dit is mogelijk een flinke onderschatting omdat ook Nederlanders zonder psychische- of eenzaamheidsklachten een afname van hun kwaliteit van leven zullen ervaren.

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e
Onderwerp: Corona MKBA v5
Datum: donderdag 2 april 2020 13:44:09
Bijlagen: Nota AEP over maatschappelijke kosten van coronamaatregelen v5.docx

Hoi 10.2.e, 10.2.e en 10.2.e,

Zie in de bijlage de nieuwe versie van de nota na ons facetime-gesprek van vanmorgen. Ik heb geprobeerd de hoofdtekst heel beknopt te houden.

@10.2.e, zou jij mee willen kijken met de MKBA? Of ik geen gekke aannames heb gemaakt?

Met vriendelijke groet,

10.2.e

Directie Algemeen Economische Politiek
Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

Bezuidenhoutseweg 73 | 2594 AC | Den Haag | B-zuid 2e etage
Postbus 20401 | 2500 EK | Den Haag

T 070 10.2.e
M 06 10.2.e
10.2.e@minezk.nl
www.rijksoverheid.nl/ezk

Aanleiding

Een eerdere MKBA vanuit AEP over de coronamaatregelen riep een aantal vervolgvragen op. In deze nota wordt op deze vervolgvragen ingegaan. Daarnaast worden de belangrijkste resultaten van de MKBA, alsmede de aannames en implicaties weergegeven.

Advies

U kunt kennis nemen van de nota.

Kernpunten

- De Nederlandse beleidsinzet is om te alle tijden binnen de zorgcapaciteit te blijven.
- Bij voortzetting van de huidige maatregelen vraagt dit een langdurige bevriezing van veel maatschappelijke en economische activiteiten.
- De maatschappelijke kosten van deze bevriezing lijken vele malen groter dan de directe gezondheidsbaten.
- Alleen al de psychosociale kosten en kosten van een matig functionerende reguliere gezondheidszorg als gevolg van de maatregelen lijken de directe gezondheidsbaten te overtreffen.
- Daarnaast brengen de huidige maatregelen immense economische kosten teweeg.
- Het lijkt daarom cruciaal om zowel in te zetten op zorg als op economie:
    - Verdere uitbreiding zorg- en testcapaciteit. De zorgcapaciteit moet verder worden uitgebreid om maatregelen te kunnen versoepelen en de benodigde duur van de maatregelen te verlagen. Ook moet wijdverspreid getest worden zodat besmettelijke Nederlanders gericht kunnen worden geïsoleerd en Nederlanders die immuniteit hebben opgebouwd weer aan het werk kunnen. Verdere uitbreiding van zorg- en testcapaciteit biedt ruimte om de samenleving weer op de gang te helpen.
    - De 1,5 meter-samenleving. Het is belangrijk om zoveel mogelijk maatschappelijk en economische activiteiten door te laten gaan binnen de gegeven gezondheidsrestricties. Zoals aangegeven heeft dit niet alleen economische baten, maar ook indirecte psychosociale- en gezondheidsbaten.

Toelichting

Disclaimer MKBA

- De toelichting bevat specifieke berekeningen. Deze berekeningen brengen de negatieve MKBA duidelijk in beeld, maar de precieze cijfers zijn met veel onzekerheid omgeven. Het verdient dan ook aanbeveling om deze cijfers niet extern te communiceren.

Uitkomsten MKBA

- Het lijkt mogelijk dat een deel van de huidige maatregelen tot wel een jaar moet worden voortgezet om binnen de zorgcapaciteit te blijven en groepsimmuniteit op te bouwen.
- Om te bekrachtigen dat simpele voortzetting van de huidige situatie niet houdbaar is, heeft AEP doorgerekend wat de kosten en baten kunnen zijn in een dergelijk scenario. Het betreft hier de kosten en baten van de maatregelen *an sich*.
- Het nulalternatief is een scenario waarbij het virus vanaf nu de vrije loop wordt gelaten.

Tabel 1: tentatieve baten en kosten bij voortzetting van de huidige maatregelen, inclusief actuele omgang met de maatregelen

Duur	
Maatregelen actief	12 maanden
Baten	
Preventie van sterftes	€8 miljard
Kosten	
BBP-krimp	€40 miljard
Beperkte reguliere zorg	€20 miljard
Psychosociale gevolgen	€5 miljard
Financiering	
Toename staatsschuld	€150 miljard

Toelichting op uitkomsten MKBA

- De baten in deze tabel betreffen de gemonetariseerde gezondheidsbaten door preventie van corona-sterftes. Hierbij is rekening gehouden met de doorgaans hoge leeftijd en matige gezondheid van corona-patiënten die intensieve hulp nodig hebben. Ook meegenomen is dat maar een klein deel van de patiënten die komt te overlijden gebruik maakt van intensieve hulp.
- De kosten zijn onderverdeeld in drie categorieën: 1) kosten door bbp-krimp; 2) gemonetariseerde kosten van beperkt functionerende reguliere gezondheidszorg; en 3) gemonetariseerde psychosociale kosten.
- Bbp-krimp komt voort uit zowel verminderde productie als vraaguitval als gevolg van de maatregelen. De huidige beperkingen leggen sommige sectoren nagenoeg stil en de vraagkant van de economie wordt eveneens geraakt door de maatregelen.
- De kosten van beperkt functionerende reguliere gezondheidszorg komen voort uit afzeggingen van reguliere zorgafspraken door de maatregelen. Vooral kosteneffectieve eerstelijnszorg wordt hard getroffen.
- De psychosociale kosten betreffen kosten als gevolg van een toename in eenzaamheid, angst- en stemmingsstoornissen en het aantal suïcidepogingen.
- Toename van de staatschuld komt voort uit maatregelen zoals het huidige financiële noodpakket, en uit de verwachting van het CPB dat de werkloosheid desondanks oploopt.

Implicaties van de MKBA

- De tentatieve cijfers laten zien dat een voortzetting van de actuele omgang met de huidige maatregelen voor een periode van 12 maanden enorme kosten met zich meebrengt. Deze kosten lijken vele malen groter dan de gemonetariseerde directe gezondheidsbaten.
- Om de conclusie te trekken dat deze kosten buitenproportioneel hoog zijn, hoeft geen afweging tussen economie en gezondheid te worden gemaakt: de indirecte schade aan de Nederlandse volksgezondheid lijkt namelijk al zo zwaar dat deze de directe gezondheidswinst overschaduwt. Bovendien kan BBP-krimp en een toename van de staatsschuld leiden tot lagere toekomstige investeringen in volksgezondheid.
- Het is daarom cruciaal om snel een plan te ontwikkelen om de samenleving zo goed mogelijk draaiende te houden onder de benodigde gezondheidsrestricties. De eerste contouren van een dergelijk plan worden inmiddels zichtbaar onder de naam van de 1,5 meter-samenleving.

- Daarnaast is het essentieel om de zorgcapaciteit verder uit te breiden. Bij een grotere zorgcapaciteit kunnen meer patiënten tegelijk worden geholpen waardoor maatregelen voorzichtig kunnen worden afgeschaald zonder dat de zorgcapaciteit wordt overschreden. Dit verlaagt zowel de intensiteit als de benodigde duur van de maatregelen; hoe meer patiënten tegelijk kunnen worden geholpen, hoe sneller groepsimmuniteit wordt bereikt.
- Economische en maatschappelijke schade lijkt verder te kunnen worden voorkomen door wijdverspreid te testen op aanwezigheid van zowel het virus als antilichamen. Op die manier kunnen besmettelijke Nederlanders gericht worden geïsoleerd, en kunnen Nederlanders die immuniteit hebben opgebouwd weer aan het werk. Met name Zuid-Korea bewijst dat het mogelijk is om op deze manier de verspreiding van het virus te controleren, zonder het openbaar leven significant aan te tasten.

Bijlage: AEP-analyse

Maatregelen moeten langdurig worden aangehouden.

- De Nederlandse beleidsinzet is om te alle tijden binnen de zorgcapaciteit te blijven.
- Dit betekent dat een deel van de maatregelen zal moeten worden voortgezet totdat er groepsimmuniteit is bereikt. Met een vaccin of effectief geneesmiddel kan groepsimmuniteit theoretisch eerder worden bereikt. Volgens huidige schattingen duurt de ontwikkeling daarvan echter nog zeker een jaar.
- Neem aan dat groepsimmuniteit wordt bereikt als 55% van de Nederlandse bevolking besmet is (geweest). Dit is in lijn met schattingen van het RIVM. Neem ook aan dat een patiënt met ernstige klachten gemiddeld drie weken in het ziekenhuis moet blijven liggen (het RIVM rekent met 23 dagen). Veronderstel dat de capaciteit van de Nederlandse gezondheidszorg uitgebreid kan worden zodat er 3000 corona-patiënten met ernstige klachten tegelijkertijd geholpen kunnen worden (dit is 1000 meer dan in de huidige prognoses). Neem daarnaast aan dat 2% van de besmette Nederlanders ernstige klachten ontwikkelt (dit is in lijn met schattingen van het Imperial College Covid-19 Response Team, toegepast op de Nederlandse bevolkingspiramide). Volgens de Nederlandse Vereniging van Intensive Cares (NVIC) maakt driekwart van deze patiënten geen gebruik van intensieve zorg omdat ze zal al een erg zwakke gezondheid of lage kwaliteit van leven kennen. Dit is niet gek, gezien het feit dat de gemiddelde leeftijd van een patiënt die overlijdt aan het coronavirus momenteel 82 jaar bedraagt in Nederland.
- Onder bovenstaande vooronderstellingen moet er intensieve hulp geboden worden aan zo'n 50.000 Nederlanders met ernstige klachten. Samen zouden al deze patiënten zo'n 1.050.000 dagen intensieve zorg nodig hebben. Omdat er maximaal 3000 patiënten tegelijk geholpen kunnen worden, zou het zo'n 350 dagen duren, oftewel een volledig jaar, om alle patiënten intensieve zorg te bieden.
- Het werkelijk aantal dagen kan hoger uitvallen als er 1) een hoger percentage nodig is voor groepsimmuniteit; 2) minder dan 3000 patïenten met ernstige klachten tegelijk kunnen worden geholpen; of 3) als blijkt dat minder dan driekwart van de mensen met ernstige klachten intensieve hulp wil. Het aantal kan lager uitvallen als het percentage van de besmette Nederlanders dat ernstige klachten ontwikkelt, lager dan 2% blijkt te zijn.
- Ondanks bovenstaande onzekerheden lijkt het aannemelijk dat een deel van de maatregelen langdurig moet worden voortgezet om binnen de zorgcapaciteit te blijven.

De gezondheidsbaten

- Neem aan dat door een deel van de maatregelen een jaar voort te zetten, 25.000 sterfgevallen kunnen worden voorkomen. Deze 25.000 patiënten zouden sterven als we het virus vanaf nu de vrije loop zouden laten. 25.000 is de helft van het aantal patiënten dat door de maatregelen intensieve zorg kan ontvangen, en lijkt eerder een optimistische dan een pessimistische schatting (data van stichting NICE laat zien dat tot nu toe minder dan een kwart van de patiënten op de IC herstelt).
- Op basis van de bevolkingspiramide, resterende levensverwachtingen volgens het CBS en sterftekansen per leeftijdsklasse volgens het Imperial College Covid-19 Response Team, kunnen we schatten hoeveel verloren levensjaren de maatregelen voorkomen. Omdat voornamelijk Nederlanders met een al zwakke gezondheid ernstige klachten ontwikkelen, is

aangenomen dat een corona-patiënt die intensieve hulp ontvangt de helft van de resterende levensverwachting kent van een gemiddelde Nederlander van die leeftijd.[1]

- Het totaal aantal verloren levensjaren is onder bovenstaande (onzekere) aannames zo'n 175.000. De gezondheidswinst kunnen we uitdrukken in Quality Adjusted Life Years, of QALY's. Een QALY staat gelijk aan een levensjaar dat in volledige gezondheid wordt doorgebracht. Omdat corona-patiënten die intensieve zorg nodig hebben vaak al een slechte gezondheid kennen, kunnen we het aantal QALY's schatten door 175.000 te vermenigvuldigen met een factor 0.6. Het totaal aantal verloren QALY's dat met de maatregelen wordt voorkomen is daarmee zo'n 100.000.
- Normaal gesproken hanteert de Nederlandse overheid een zachte bovengrens van €80.000 per QALY. Dit betekent dat de kosten van een gezond extra levensjaar maximaal €80.000 mogen bedragen. Bij een hoger bedrag achten we het doorgaans wenselijker om de middelen te besteden aan goedkopere gezondheidszorg of primaire behoeften zoals onderwijs, werkgelegenheid en veiligheid. De gemonetariseerde gezondheidsbaten van de preventie van 25.000 corona-sterftes bedragen daarom ongeveer €8 miljard.
- Dit bedrag kan hoger uitvallen als er meer dan 25.000 patiënten gered kunnen worden, of als de relatieve sterftekansen in werkelijkheid nadeliger zijn voor jongere patiënten[2]. Het bedrag kan lager uitvallen als de levensverwachting van patiënten met ernstige klachten lager is, of als de relatieve sterftekansen in werkelijkheid nadeliger zijn voor oudere patiënten. Wederom zou een hogere of lagere kans op ontwikkeling van ernstige klachten de baten kunnen verhogen of verlagen.

BBP-krimp

- Volgens de CPB scenario's die zijn verschenen op 26 maart, krimpt het BBP in 2020 met 7,7% en in 2021 met 2,1% als de huidige maatregelen 12 maanden worden aangehouden en als ook de financiële sector en het buitenland in de problemen komen.
- De absolute bbp-krimp bedraagt tot 2022 daarmee zo'n 7,7% van €800 miljard + 2,1% van €800 miljard = €80 miljard.
- Dit is echter een overschatting: we willen alleen de kosten van de maatregelen *an sich* schatten en niet de kosten meenemen van bijvoorbeeld buitenlandse factoren.
- Om de kosten van de maatregelen te isoleren, kunnen we de aannemen dat de helft van de bbp-krimp herleidbaar is naar externe factoren. De kosten van voorzetting van de huidige maatregelen *an sich* bedragen onder deze aanname €40 miljard.

Beperkte reguliere zorg

- Volgens onderzoek van Gupta Strategists ligt momenteel zo'n 40% van de reguliere gezondheidszorg stil door het coronavirus.
- Het aantal afspraken is vooral in de eerstelijnszorg flink afgenomen. GGZ-personeel rapporteert een afname van 45% van het aantal afspraken, huisartsen een afname van 70%, fysiotherapeuten een afname van 65% en tandartsen zelfs een afname van 95%.
- Dit is zorgelijk aangezien eerstelijnszorg veel kosteneffectiever is dan specialistische zorg; een tijdige afspraak bij de huisarts kan dure operaties en opnames voorkomen.
- Ook in ziekenhuizen is drastisch gesneden in het zorgaanbod, met afnames van 20 tot 70%.

---

[1] Voor de resterende levensverwachting is gebruik gemaakt van klassenmiddens. Een patiënt in de leeftijdsklasse 70-79 is bijvoorbeeld de helft van de levensverwachting van een gemiddelde 75-jarige toegewezen. Voor de leeftijdsklasse 80+ is een leeftijd van 85 als klassenmidden genomen.

- Het uitstellen van dit soort zorg kan een sluipmoordenaar zijn die potentieel meer levens gaat raken dan het nieuwe coronavirus, schrijven de onderzoekers.
- We kunnen een grove schatting maken van de gemonetariseerde gezondheidslasten door platlegging van de reguliere zorg. Hiervoor kunnen we de Nederlandse jaarlijkse zorguitgaven (zo'n €100 miljard) vermenigvuldigen met het percentage zorg dat niet meer wordt geleverd (40%). De resulterende €40 miljard is mogelijk een onderschatting van de kosten omdat kosteneffectieve eerstelijnszorg harder dan gemiddeld wordt getroffen. Mogelijk kan de golf van zorgafspraken later ingehaald kan worden en kan een deel van de kosten worden geneutraliseerd. Het is echter aannemelijk dat de uitstel van zorg tot fors hogere zorgkosten op een later moment leidt. De neutralisatie van de kosten zal dus beperkt zijn.
- Zoals gezegd willen echter de kosten van de maatregelen *an sich* berekenen. Als we het virus vanaf nu de vrije loop laten, heeft dit ook flinke gevolgen voor de reguliere gezondheidszorg. Neem aan dat de gevolgen in een dergelijke situatie 2x zo negatief zijn per tijdseenheid. Als we tevens aannemen dat de coronacrisis over 3 maanden voorbij zou zijn als we het virus de vrije loop laten (in plaats van 12 maanden met maatregelen), dan betekent dit dat de kosten van de maatregelen an sich zo'n €20 miljard bedragen.[3]

Psychosociale gevolgen

- Naast de economie en de reguliere gezondheidszorg raken langdurige maatregelen ook de samenleving in psychosociaal opzicht: gemiddeld subjectief welzijn zal afnemen door de coronamaatregelen.
- Het is moeilijk om de psychosociale kosten te monetariseren, maar we kunnen een ondergrens schatten door te focussen op een aantal prangende voorbeelden. Deze zijn: een toename van het aantal depressies, angststoornissen en suïcidepogingen en een forse toename van eenzaamheid.
- In Nederland kosten stemmingsstoornissen zoals depressies zo'n 170.000 QALY's per jaar. Rekenen we wederom met €80.000 per QALY, dan bedragen de gemonetariseerde gezondheidslaten zo'n €13.6 miljard. Hier komen nog €1.8 miljard aan indirecte kosten door toegenomen ziekteverzuim bij op. De totale kosten van stemmingsstoornissen bedragen in Nederland dus zo'n €15 miljard per jaar.
- Een ruwe schatting is dat de ziektelast van stemmingsstoornissen met 20% toeneemt door langdurige quarantainemaatregelen. Dit kost zo'n €3 miljard.
- We kunnen vergelijkbare berekeningen maken voor angststoornissen en suïcidepogingen. Deze kennen een respectievelijke ziektelast van 175.000 en 100.000 QALY's. Een toename van de ziektelast van 20% kost dan ongeveer €4.5 miljard.
- Volgens onderzoek van Booz & Company kan eenzaamheidsbestrijding in Nederland €2 miljard euro opleveren. Het lijkt aannemelijk dat de toename van eenzaamheid door quarantainemaatregelen leidt tot kosten van een vergelijkbare orde van grootte.
- Al met al bedragen de psychosociale kosten daarmee waarschijnlijk minimaal €9.5 miljard euro. Dit is mogelijk een flinke onderschatting omdat ook Nederlanders zonder psychische- of eenzaamheidsklachten een afname van hun kwaliteit van leven zullen ervaren.
- Wederom moeten we compenseren voor het feit dat een deel van deze kosten niet herleidbaar zijn naar de maatregelen *an sich*. Gebruiken we dezelfde wegingsfactor als bij de reguliere zorgkosten, dan bedragen de psychosociale kosten zo'n €5 miljard.

[3] Deze 3 maanden zijn in lijn met simulaties met een SIR-infectiemodel waarin het virus de vrije loop wordt gelaten.

Staatsschuld

- In het zwaarste CPB-scenario stijgt de staatsschuld met ongeveer 24,6% van het bbp. Dit komt neer op €200 miljard.
- Wederom moeten we het effect van de maatregelen an sich isoleren. Neem daarvoor aan dat maar een vierde van de stijging van de staatsschuld te herleiden is naar externe factoren (dit lijkt realistisch aangezien een groot deel van de werkloosheid het gevolg van de maatregelen zelf zal zijn).
- De staatsschuld stijgt dan met €150 miljard als gevolg van de maatregelen.
- Zo'n fors hogere staatschuld betekent voor de komende jaren lagere overheidsuitgaven aan bijvoorbeeld gezondheidszorg, onderwijs en veiligheid. Deze misgelopen toekomstige baten kunnen we niet direct optellen bij de kosten van bbp-krimp maar zijn wel relevant.
- De toename van de staatsschuld zou lager uit kunnen vallen als de CPB scenario's te pessimistisch blijken. Het is echter ook goed mogelijk dat de economische impact van de maatregelen in werkelijkheid groter blijkt.

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e
Onderwerp: Aandacht voor maatschappelijke kosten coronamaatregelen
Datum: vrijdag 3 april 2020 14:15:37

Ha 10.2.e en 10.2.e,

Dit artikel in het FD sluit goed aan bij onze MKBA:
https://fd.nl/ondernemen/1340136/ondernemers-haal-nederland-van-het-slot

Het televisieoptreden van Ira Helsloot waaraan wordt gerefereerd is ook de moeite waard; 11.1

https://www.npostart.nl/hoogleraar-ira-helsloot-geplande-zorg-is-stilgelegd/29-03-2020/POMS_WNL_16052290

Interessant vond ik zijn frame over werkloosheid en verloren levensjaren. Ik zou in dergelijke geest kunnen proberen om een nieuwe kosten/baten analyse te maken in termen van QALY's (dus niet omrekenen naar euro's). Op die manier houden we de discussie puur over volksgezondheid.

Met vriendelijke groet,
10.2.e

Directie Algemeen Economische Politiek
Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
Bezuidenhoutseweg 73 | 2594 AC | Den Haag | B-zuid 2e etage
Postbus 20401 | 2500 EK | Den Haag

T 070 10.2.e
M 06 10.2.e
10.2.e @minezk.nl
www.rijksoverheid.nl/ezk

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e
Onderwerp: FW: New IZA DPs -- Covid-19
Datum: woensdag 20 mei 2020 08:26:05

Ter informatie. Wel aardig om het paper van Layard en andere geluksonderzoekers te zien die naar WELLBY's (ipv QALY's) kijken en daarbij verschillende effecten uit elkaar trekken.

Van: IZA Publications
Verzonden: dinsdag 19 mei 2020 19:17
Aan: 10.2.e
Onderwerp: New IZA DPs -- Covid-19

Dear 10.2.e ,

These new IZA Discussion Papers are now available online.

DP 13183 - Adams-Prassl/Boneva/Golin/Rauh:
Inequality in the Impact of the Coronavirus Shock: Evidence from Real Time Surveys
DP 13186 - Layard/Clark/De Neve/Krekel/Fancourt/Hey/O'Donnell:
When to Release the Lockdown? A Wellbeing Framework for Analysing Costs and Benefits
DP 13190 - Dave/Friedson/Matsuzawa/Sabia:
When Do Shelter-In-Place Orders Fight COVID-19 Best? Policy Heterogeneity across States and Adoption Time
DP 13197 - Yasenov:
Who Can Work from Home?
DP 13200 - Clay/Lewis/Severnini/Wang:
The Value of Health Insurance during a Crisis: Effects of Medicaid Implementation on Pandemic Influenza Mortality
DP 13204 - Brodeur/Clark/Flèche/Powdthavee:
COVID-19, Lockdowns and Well-Being: Evidence from Google Trends
DP 13205 - Bargain/Aminjonov:
Trust and Compliance to Public Health Policies in Times of COVID-19
DP 13207 - Abel/Brown:
Prosocial Behavior in the Time of COVID-19: The Effect of Private and Public Role Models
DP 13224 - Coibion/Gorodnichenko/Weber:
The Cost of the COVID-19 Crisis: Lockdowns, Macroeconomic Expectations, and Consumer Spending
DP 13227 - Lewandowski:
Occupational Exposure to Contagion and the Spread of COVID-19 in Europe
DP 13230 - Belot/Choi/Jamison/Papageorge/Tripodi/van den Broek-Altenburg:
Six-Country Survey on COVID-19
DP 13231 - Persico/Johnson:
Deregulation in a Time of Pandemic: Does Pollution Increase Coronavirus Cases or Deaths?

Please find the abstracts and download links below.

IZA DP No. 13183

Abi Adams-Prassl, Teodora Boneva, Marta Golin, Christopher Rauh:

Inequality in the Impact of the Coronavirus Shock: Evidence from Real Time Surveys

Abstract:
We present real time survey evidence from the UK, US and Germany showing that the labor market impacts of COVID-19 differ considerably across countries. Employees in Germany, which has a well-established short-time work scheme, are substantially less likely to be affected by the crisis. Within countries, the impacts are highly unequal and exacerbate existing inequalities. Workers in alternative work arrangements and in occupations in which only a small share of tasks can be done from home are more likely to have reduced their hours, lost their jobs and suffered falls in earnings. Less educated workers and women are more affected by the crisis.

http://ftp.iza.org/dp13183.pdf

IZA DP No. 13186

Richard Layard, Andrew E. Clark, Jan-Emmanuel De Neve, Christian Krekel, Daisy Fancourt, Nancy Hey, Gus O'Donnell:

When to Release the Lockdown? A Wellbeing Framework for Analysing Costs and Benefits

Abstract:
It is politicians who have to decide when to release the lockdown, and in what way. In doing so, they have to balance many considerations (as with any decision). Often the different considerations appear incommensurable so that only the roughest of judgements can be made. For example, in the case of COVID-19, one has to compare the economic benefits of releasing the lockdown with the social and psychological benefits, and then compare the total of these with the increase in deaths that would result from an early exit. We here propose a way of doing this more systematically.

http://ftp.iza.org/dp13186.pdf

IZA DP No. 13190

Dhaval M. Dave, Andrew I. Friedson, Kyutaro Matsuzawa, Joseph J. Sabia:

When Do Shelter-In-Place Orders Fight COVID-19 Best? Policy Heterogeneity across States and Adoption Time

Abstract:
Shelter in place orders (SIPOs) require residents to remain home for all but essential activities such as purchasing food or medicine, caring for others, exercise, or traveling for employment deemed essential. Between March 19 and April 20, 2020, 40 states and the District of Columbia adopted SIPOs. This study explores the impact of SIPOs on health, with particular attention to heterogeneity in their impacts. First, using daily state-level social distancing data from SafeGraph

and a difference-in-differences approach, we document that adoption of a SIPO was associated with a 5 to 10 percent increase in the rate at which state residents remained in their homes full-time. Then, using daily state-level coronavirus case data collected by the Centers for Disease Control and Prevention, we find that approximately three weeks following the adoption of a SIPO, cumulative COVID-19 cases fell by 44 percent. Event-study analyses confirm common COVID-19 case trends in the week prior to SIPO adoption and show that SIPO-induced case reductions grew larger over time. However, this average effect masks important heterogeneity across states — early adopters and high population density states appear to reap larger benefits from their SIPOs. Finally, we find that statewide SIPOs were associated with a reduction in coronavirus-related deaths, but estimated mortality effects were imprecisely estimated.

http://ftp.iza.org/dp13190.pdf

IZA DP No. 13197

Vasil Yasenov:

Who Can Work from Home?

Abstract:
In response to the COVID-19 pandemic, many states have adopted stay-at-home orders, rendering a large segment of the workforce unable to continue doing their jobs. These policies have distributional consequences, as workers in some occupations may be better able to continue their work from home. I identify the segments of the U.S. workforce that can plausibly work from home by linking occupation data from O*NET to the American Community Survey. I find that lower-wage workers are up to three times less likely to be able to work from home than higher-wage workers. Those with lower levels of education, younger adults, ethnic minorities, and immigrants are also concentrated in occupations that are less likely to be performed from home.

http://ftp.iza.org/dp13197.pdf

IZA DP No. 13200

Karen Clay, Joshua Lewis, Edson R. Severnini, Xiao Wang:

The Value of Health Insurance during a Crisis: Effects of Medicaid Implementation on Pandemic Influenza Mortality

Abstract:
This paper studies how better access to public health insurance affects infant mortality during pandemics. Our analysis combines cross-state variation in mandated eligibility for Medicaid with two influenza pandemics — the 1957-58 "Asian Flu" pandemic and the 1968-69 "Hong Kong Flu" — that arrived shortly before and after the program's introduction. Exploiting heterogeneity in the underlying severity of these two shocks across counties, we find no relationship between Medicaid eligibility and pandemic infant mortality during the 1957-58 outbreak. After Medicaid

implementation, we find that better access to insurance in high-eligibility states substantially reduced infant mortality during the 1968-69 pandemic. The reductions in pandemic infant mortality are too large to be attributable solely to new Medicaid recipients, suggesting that the expansion in health insurance coverage mitigated disease transmission among the broader population.

http://ftp.iza.org/dp13200.pdf

IZA DP No. 13204

Abel Brodeur, Andrew E. Clark, Sarah Flèche, Nattavudh Powdthavee:

COVID-19, Lockdowns and Well-Being: Evidence from Google Trends

Abstract:
The COVID-19 pandemic has led many governments to implement lockdowns. While lockdowns may help to contain the spread of the virus, they may result in substantial damage to population well-being. We use Google Trends data to test whether the lockdowns implemented in Europe and America led to changes in well-being related topic search terms. Using differences-in-differences and a regression discontinuity design to evaluate the causal effects of lockdown, we find a substantial increase in the search intensity for boredom in Europe and the US. We also found a significant increase in searches for loneliness, worry and sadness, while searches for stress, suicide and divorce on the contrary fell. Our results suggest that people's mental health may have been severely affected by the lockdown.

http://ftp.iza.org/dp13204.pdf

IZA DP No. 13205

Olivier Bargain, Ulugbek Aminjonov:

Trust and Compliance to Public Health Policies in Times of COVID-19

Abstract:
While degraded trust and cohesion within a country are often shown to have large socioeconomic impacts, they can also have dramatic consequences when compliance is required for collective survival. We illustrate this point in the context of the COVID-19 crisis. Policy responses all over the world aim to reduce social interaction and limit contagion. Using data on human mobility and political trust at regional level in Europe, we examine whether the compliance to these containment policies depends on the level of trust in policy makers prior to the crisis. Using a double difference approach around the time of lockdown announcements, we find that high-trust regions decrease their mobility related to non-necessary activities significantly more than low-trust regions. We also exploit country and time variation in treatment using the daily strictness of national policies. The efficiency of policy stringency in terms of mobility reduction significantly increases with trust. The trust effect is nonlinear and increases with the degree of stringency. We assess how the impact of trust on mobility

potentially translates in terms of mortality growth rate.

http://ftp.iza.org/dp13205.pdf

IZA DP No. 13207

Martin Abel, Willa Brown:

Prosocial Behavior in the Time of COVID-19: The Effect of Private and Public Role Models

Abstract:
In public good provision and other collective action problems, people are uncertain about how to balance self-interest and prosociality. Actions of others may inform this decision. We conduct an experiment to test the effect of watching private citizens and public officials acting in ways that either increase or decrease the spread of the coronavirus. For private role models, positive examples lead to a 34% increase in donations to the CDC Emergency Fund and a 20% increase in learning about COVID-19-related volunteering compared to negative examples. For public role models these effects are reversed. Negative examples lead to a 29% and 53% increase in donations and volunteering, respectively. Results are consistent with the Norm Activation Model: positive private role models lead to more prosocial behavior because they increase norms of trust, while negative public role models increase a sense of responsibility among individuals which convinces them to act more prosocially.

http://ftp.iza.org/dp13207.pdf

IZA DP No. 13224

Olivier Coibion, Yuriy Gorodnichenko, Michael Weber:

The Cost of the COVID-19 Crisis: Lockdowns, Macroeconomic Expectations, and Consumer Spending

Abstract:
We study how the differential timing of local lockdowns due to COVID-19 causally affects households' spending and macroeconomic expectations at the local level using several waves of a customized survey with more than 10,000 respondents. About 50% of survey participants report income and wealth losses due to the corona virus, with the average losses being $5,293 and $33,482 respectively. Aggregate consumer spending dropped by 31 log percentage points with the largest drops in travel and clothing. We find that households living in counties that went into lockdown earlier expect the unemployment rate over the next twelve months to be 13 percentage points higher and continue to expect higher unemployment at horizons of three to five years. They also expect lower future inflation, report higher uncertainty, expect lower mortgage rates for up to 10 years, and have moved out of foreign stocks into liquid forms of savings. The imposition of lockdowns can account for much of the decline in employment in recent months as well as declines in consumer spending. While lockdowns have pronounced effects on local economic conditions and households' expectations, they have little impact on

approval ratings of Congress, the Fed, or the Treasury but lead to declines in the approval of the President.

http://ftp.iza.org/dp13224.pdf

IZA DP No. 13227

Piotr Lewandowski:

Occupational Exposure to Contagion and the Spread of COVID-19 in Europe

Abstract:
Social contacts are a key transmission channel of infectious diseases spread by the respiratory or close-contact route, such as COVID-19. There is no evidence, however, on the question of whether the nature and the organisation of work affect the spread of COVID-19 in different countries. I have developed a methodology to measure country-specific levels of occupational exposure to contagion driven by social contacts. I combined six indicators based on Occupation Information Network (O*NET) and the European Working Condition Survey (EWCS) data. I then applied them to 26 European countries, and found substantial cross-country differences in levels of exposure to contagion in comparable occupations. The resulting country-level measures of levels of exposure to contagion (excluding health professions) predict the growth in COVID-19 cases, and the number of deaths from COVID-19 in the early stage of pandemic (up to four weeks after the 100th case). The relationship between levels of occupational exposure to contagion and the spread of COVID-19 is particularly strong for workers aged 45-64. I found that 20-25% of the cross-country variance in numbers of COVID-19 cases and deaths can be attributed to cross-country differences in levels of occupational exposure to contagion in European countries. My findings are robust to controlling for the stringency of containment policies, such as lockdowns and school closures. They are also driven by country-specific patterns of social contacts at work, rather than by occupational structures. Thus, I conclude that measuring workplace interactions may help to predict the next waves of the COVID-19 pandemic.

http://ftp.iza.org/dp13227.pdf

IZA DP No. 13230

Michèle Belot, Syngjoo Choi, Julian C. Jamison, Nicholas W. Papageorge, Egon Tripodi, Eline van den Broek-Altenburg:

Six-Country Survey on COVID-19

Abstract:
This paper presents a new data set collected on representative samples across 6 countries: China, South Korea, Japan, Italy, the UK and the four largest states in the US. The information collected relates to work and living situations, income, behavior (such as social-distancing, hand-washing and wearing a face mask), beliefs about the Covid 19 pandemic and exposure to the

virus, socio-demographic characteristics and pre-pandemic health characteristics. In each country, the samples are nationally representative along three dimensions: age, gender, and household income, and in the US, it is also representative for race. The data were collected in the third week of April 2020. The data set could be used for multiple purposes, including calibrating certain parameters used in economic and epidemiological models, or for documenting the impact of the crisis on individuals, both in financial and psychological terms, and for understanding the scope for policy intervention by documenting how people have adjusted their behavior as a result of the Covid-19 pandemic and their perceptions regarding the measures implemented in their countries. The data is publicly available.

http://ftp.iza.org/dp13230.pdf

IZA DP No. 13231

Claudia Persico, Kathryn R. Johnson:

Deregulation in a Time of Pandemic: Does Pollution Increase Coronavirus Cases or Deaths?

Abstract:
The COVID-19 virus, also known as the coronavirus, is currently spreading around the world. While a growing literature suggests that exposure to pollution can cause respiratory illness and increase deaths among the elderly, little is known about whether increases in pollution could cause additional or more severe infections from COVID-19, which typically manifests as a respiratory infection. Using variation in pollution induced by a rollback of enforcement of environmental regulations by the Environmental Protection Agency (EPA) and a difference in differences design, we estimate the effects of increased pollution on county-level COVID-19 deaths and cases. Despite popular media coverage to the contrary, we find that counties with more Toxic Release Inventory (TRI) sites saw increases in pollution following the EPA's rollback of enforcement, while counties with fewer sites saw a smaller increase in pollution. We find that increases in pollution are associated with increases in cases and deaths from COVID-19.

http://ftp.iza.org/dp13231.pdf

Please click here to change your subscription status.

If you have trouble downloading the papers, or for any other questions regarding the IZA Discussion Paper Series, contact publications@iza.org.

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e
Cc: 10.2.e
Onderwerp: Re: Actiepunten na vergadering 29-05
Datum: woensdag 3 juni 2020 09:35:25

Ha 10.2.e,

Dank voor het meekijken! Ik ben het helemaal eens met je punt over de aggregatie, daar moeten we nog steeds een beslissing over nemen in de groep. 11.1 De leiding van de nieuwe projectdirectie krijgt de memo vanavond toegestuurd, en zal dan ook aangeven of zij voor of tegen een scatter plot zijn.

Wat betreft je laatste suggestie: het is in de huidige versie niet zo dat de weging van de hoofdindicatoren afhangt van het aantal subindicatoren. Er wordt een gemiddelde genomen over de subindicatoren en alle hoofdindicatoren tellen 1x mee in de scatterplot. 11.1

Ik zal je suggestie over de dartboards nog een keer in de groep gooien tijdens de volgende vergadering en hou je op de hoogte!

10.2.e

Op 2 jun. 2020 om 17:46 heeft 10.2.e het volgende geschreven:

Ha 10.2.e,

Mooi werk, complimenten daarvoor voor jou en de rest van het team. Dit is inderdaad een goede slag over het raamwerk van het kader dat we eerder hadden gemaakt.

11.1 Als we alles gaan scoren van -2 tot 2 en dan gewoon optellen, dan breng je impliciet ook een weging aan. Economie korte termijn is dan 6 keer zo belangrijk als sociale cohesie, en aantal besmettingen telt twee keer zo zwaar als het gevaar na besmetting.

Dit is natuurlijk ook precies de reden waarom we bij brede welvaart liever met een dashboard werken en waarom MKBA's allemaal hypercomplexe berekeningen met QALY's en discontovoeten en zo uitvoeren om alles toch terug te rekenen tot euro's. Het blijft dus lastig hoe dan ook.

Mijn voorkeur zou misschien om een dashboard te geven per maatregel, 1 dartbord voor de gezondheidsimpact en 1 voor de maatschappelijke impact. Met overwegend groene of rode kleurtjes voor ene maatregel zie je dan wel of het een goed of slecht idee is.

Maar ik kan me voorstellen dat dit niet wordt gewaardeerd, omdat er uiteindelijk toch een keuze gemaakt moet worden en er dan behoefte is aan een simpeler eendimensionale samenvatting. Als een simpele verbetering zou ik dan per indicator een gemiddelde nemen van de subindicatoren in plaats van het totaal. Dan tellen in ieder geval de hoofdindicatoren allemaal even zwaar.

Maar nogmaals complimenten. Ik denk dat dit heel bruikbaar is, nu alleen afwachten of het ook daadwerkelijk zo gebruikt gaat worden.

Groet, 10.2.e

Van: 10.2.e
Verzonden: dinsdag 2 juni 2020 16:31
Aan: 10.2.e
Onderwerp: FW: Actiepunten na vergadering 29-05

Ha 10.2.e ,

Zie in de bijlage de huidige versie van het kader. 11.1
11.1

Groetjes,

10.2.e

Van: 10.2.e @minfin.nl>
Verzonden: dinsdag 2 juni 2020 16:20
Aan: 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e @kpmg.nl' 10.2.e @kpmg.nl>; 10.2.e @minfin.nl>; 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e (AFEP) 10.2.e @minfin.nl>; 10.2.e @minvws.nl>; 10.2.e 10.2.e @minszw.nl>; '10.2.e @minjenv.nl>; 10.2.e @minszw.nl>; 10.2.e @minszw.nl>; 10.2.e 10.2.e @minvws.nl>
Onderwerp: RE: Actiepunten na vergadering 29-05

Ha allen,

Bijgevoegd vinden jullie een opzetje voor het memo, met dank aan 10.2.e voor input. De plaatjes zullen nog moeten worden geüpdatet.

Graag jullie kritische blik. Bel gerust als dit vragen oproept. De bedoeling is om dit morgen einde dag breder te versturen, dus naar de rest van de 1,5-meter-adviesgroep.

Groet,

10.2.e

Van: 10.2.e @minezk.nl>
Verzonden: vrijdag 29 mei 2020 12:29
Aan: 10.2.e @minfin.nl>; 10.2.e @kpmg.nl' 10.2.e @kpmg.nl>
CC: 10.2.e @minfin.nl>; 10.2.e 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e 10.2.e @minfin.nl>; 10.2.e @minvws.nl>; 10.2.e 10.2.e @minszw.nl>; 10.2.e @minjenv.nl>;

10.2.e @minszw.nl>;10.2.e @minszw.nl>
Onderwerp: Actiepunten na vergadering 29-05

[redacted]

[redacted]

[redacted]

- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]

[redacted]

[redacted]

- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
  - [redacted]
  - [redacted]

[redacted]

- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]

Laat het even weten als ik volgens jullie nog iets mis in bovenstaande!

Groetjes,

10.2.e

Van: 10.2.e @minfin.nl>
Verzonden: donderdag 28 mei 2020 17:25
Aan: 10.2.e @kpmg.nl' <10.2.e @kpmg.nl>
CC: 10.2.e @minfin.nl>; 10.2.e
10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e
10.2.e @minfin.nl>; 10.2.e @minezk.nl>; 10.2.e
10.2.e @minvws.nl>; 10.2.e @minszw.nl>; 10.2.e
10.2.e @minjenv.nl>; 10.2.e @minszw.nl>;
10.2.e @minszw.nl>
Onderwerp: Kopie van Kopie van 20200526_COVID_Indicatoren_TvD.xlsx

Ha 10.2.e,

Buiten reikwijdte

Groet,

10.2.e

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.
This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.
De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

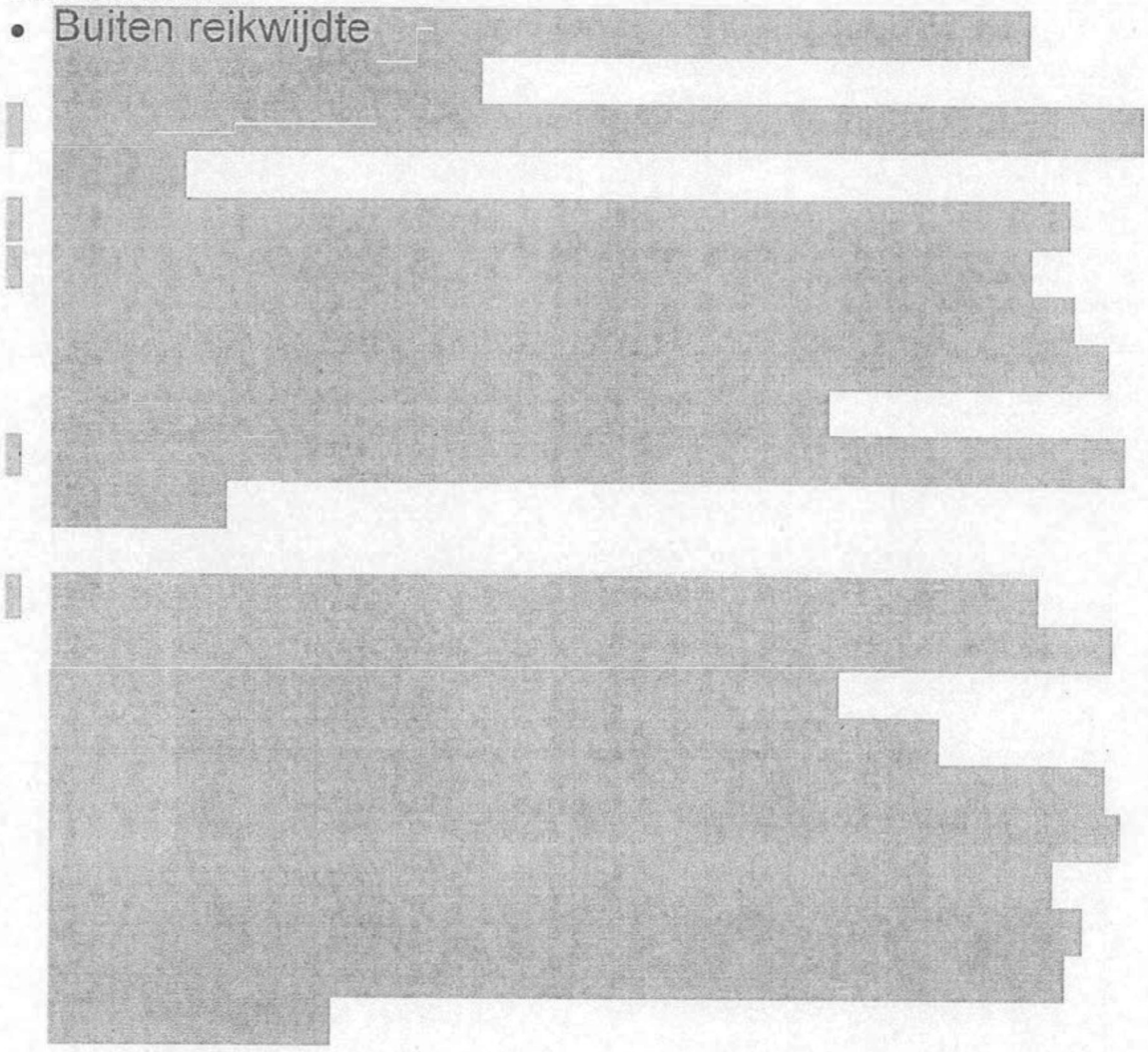
This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.
The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Beleid maken in tijden van Corona

10.2.e

Voorstellen

- Buiten reikwijdte

Organisatiestructuur maakt uit!

- Het eerste punt dat ik wil maken is dat organisatie uitmaakt.
- Het is belangrijk wie er aan tafel zit als beslissingen worden genomen en welke pet ze op dat moment op hebben. Zeker als we 100% van beslissingen nemen met 50% van de informatie.
- Rondom de coronacrisis zijn er verschillende besluitvormende gremia en de samenstelling van die gremia beïnvloedt de beslissingen die ze maken.

- De besluitvorming rondom maatregelen zoals het sluiten van de horeca en scholen gebeurt in de Ministeriële Commissie Crisisbeheersing (MCCb). In deze commissie zitten onder andere de MP, MVWS en MJenV.
- De klassieke economische departementen Fin, SZW en EZK zaten daar niet bij.
- Dit heeft de besluitvorming zeker beïnvloed. Die samenstelling heeft er mede aan bijgedragen dat er in hoog tempo stevige maatregelen zijn genomen met grote gevolgen voor de economie en de overheidsfinanciën.
- Het is zeker geen kritiek op het ingezette beleid. Integendeel. Als er minder vergaande of in lager tempo beslissingen waren genomen, dan had het virus zich misschien wel sneller verspreid.

- Nu directe medische ramp is afgewend, komt er een nieuwe fase en gaat de MCCb in slaapstand. De besluitvorming wordt nu opgepakt door een nieuwe Ministeriële Commissie Covid-19, of MCC. Hierin zijn alle ministers vertegenwoordigd. Dit is een blijk van het feit dat momenteel ook de niet-medische belangen weer een steviger rol gaan spelen.

Communicatie maakt uit!

- Tweede punt dat ik wil maken is dat communicatie er ook echt toe doet.
- Daar heb ik een aantal voorbeelden bij.
- In de eerste weken is er onder meer door de premier vaak gezegd dat volksgezondheid voorop staat. Dit maakt economen onwennig. Niet alleen, omdat dit niet-continue preferenties suggereert. Maar ook omdat wij graag denken in termen van kosten en baten en gezondheidswinst dan willen omrekenen in QALY's en ze afwegen tegen de kosten.
- Ik heb het niet vaak, maar in dit geval ben ik zelf wel blij dat de communicatie geen goede beschrijving was van de daadwerkelijke afweging die werd gemaakt. In praktijk was er wel degelijk een afweging met maatschappelijke effecten. Dat was bijvoorbeeld de reden om in eerste instantie de scholen niet te sluiten.

- Ook interessant is de communicatie rondom de twee economische noodpakketten.
- Rondom het eerste noodpakket was de hoofdboodschap dat de overheid u door deze korte, maar moeilijke periode heen gaat helpen. Daarna kan alles weer verdergaan zoals het was.
- Het pakket was gericht op het behouden van werkgelegenheid en voorkomen van onnodige faillissementen door het geven van liquiditeitssteun in de vorm van extra leningen en uitstel van belastingbetaling.
- Daar kwam een moreel appel bij om er alleen gebruik van te maken als dat nodig was. Bij een normale besluitvorming buiten crisistijd zou dit nooit zijn gebeurd. Dan hadden we een plan gemaakt voor fraudebestrijding en veel preciezere toetredingsdrempels opgeworpen.

- Het tweede noodpakket was 2 maanden verder en was er sprake van voortschrijdend inzicht.
- lijkt in sterke mate op het eerste noodpakket. Rondom het tweede noodpakket was de communicatie alleen heel anders: de crisis gaat lang duren en het zal niet meer zo worden als het was, daarom is het belangrijk dat de economie zich gaat aanpassen aan die nieuwe situatie. Een anderhalvemetersamenleving.
- Zo is er aan vergelijkbare maatregelen een andere interpretatie gegeven.
- Er hoort ook een ander moreel appel bij. Kom in actie en stel je in op de nieuwe werkelijkheid.
- Het pakket is op een aantal punten overigens wel degelijk gewijzigd, zoals wat de ontslagboete is gaan heten. Dit past ook beter in het nieuwe frame, maar heeft ook gelijk tot maatschappelijke ophef geleid.
- De term anderhalvemetersamenleving is ook gevallen, dat is al een verbetering ten opzichte van de anderhalvemetereconomie zoals hij eerst is geïntroduceerd. Maar soms is er ook wel spijt over het introduceren hiervan. De nadruk komt namelijk heel erg te liggen op de afstand,

terwijl de protocollen altijd een combinatie bevatten van afstandsmaatregelen, hygiënemaatregelen en beschermingsmaatregelen. Bij de supermarkt dus afstand door verplicht een karretje, hygiëne door schoonmaken van karretjes en bescherming in de vorm van de plexiglas platen bij de kassa.

